

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**
Кам'янець-Подільська міська організація політичної партії
«НАША УКРАЇНА»

**Соборність України: історичний досвід,
проблеми і перспективи**

Матеріали круглого столу

Кам'янець-Подільський
2011

УДК 94(477)"19/20"(063)
ББК 63.3(4Укр)6Я431
С54

Рецензент:

Копилов С. А., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Редакційна колегія

Нечитайло В. В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології і соціології (відповідальний редактор);

Газін В. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України (відповідальний секретар);

Дубінський В. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії.

С54 Соборність України: історичний досвід, проблеми і перспективи. Матеріали круглого столу. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2011. – 36 с.

УДК 94(477)"19/20"(063)
ББК 63.3(4Укр)6Я431

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників круглого столу, присвяченого проблемам соборності України, який було проведено на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Розрахований на науковців, пошукачів, студентів, освітян і усіх, хто цікавиться проблемами історії України ХХ – початку ХХІ століття.

К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011

Зміст

Вступ.....	4
I. Соборність України: історичний досвід.....	5
<i>Валерій Степанков</i> Ідея соборності в українській революції доби гетьманату Б.Хмельницького (1648-1657 рр.).....	5
<i>Віталій Лозовий</i> Проголошення соборності українських земель в період революції (1918-1919 рр.)	10
<i>Олександр Завальнюк, Олександр Комарніцький</i> Кам'янець-Подільський у контексті проблеми української соборності (1918-1920 рр.).....	14
<i>Володимир Газін</i> Державотворчі проблеми сучасної України	18
II. Соборність України: проблеми і перспективи	21
<i>Тетяна Білецька, Олександр Рибишун</i> Ідея соборності України у масовій свідомості кам'янчан (за результатами соціологічного дослідження)	21
<i>Віталій Нечитайло</i>	24
<i>Олександр Головка</i>	24
<i>Інна Блажкова</i>	26
<i>Володимир Газін</i>	26
<i>Дмитро Бельзецький</i>	27
<i>Олексій Паур</i>	28
<i>Руслан Савчук</i>	29
<i>Сергій Калуцький</i>	30
Понятійний показчик.....	32

Вступ

22 січня 1919 року в Києві на Софійському майдані було проголошено Акт Злуки – возз'єднання Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки. Цим актом було закріплене споконвічне прагнення нашого народу жити самостійно і в єдиній державі. Спираючись на широке волевиявлення українського народу, постала єдина Соборна Українська держава.

Воля людей, проголошена на площі Святої Софії, стала силою, яка привела нас до незалежності у 1991 році. Ми довели світові, що ніхто й ніщо не може упокорити єдиний народ, який прагне свободи й гідного життя у власній державі. Справжнє значення цього свята виходить далеко за межі суто політичних чи навіть історичних рамок. У прагненні соборності сконцентровано потужний духовний зміст, що дає українській нації сили і впевненості у майбутньому.

Ми утверджуємося як єдина політична нація, сформована і творена українством і всіма, кому небайдужа доля незалежної України і робить все від нього залежне для її добра і процвітання. Сьогодні як ніколи маємо бути свідомими тієї відповідальності особливо, за майбутнє нашої країни. Лише спільними діями та соборністю суспільства, лише в єднанні навколо національних цінностей та інтересів ми можемо досягти головної мети – розвитку і поступу сильної, вільної й справедливої України.

Пропонований збірник є спробою узагальнення історичного досвіду в формуванні єдиної та соборної України й розгляду проблем і перспектив її утвердження як такої.

Редакційна колегія

I. Соборність України: історичний досвід

*Валерій Степанков,
д. і. н., професор*

Ідея соборності в українській революції доби гетьманату Б.Хмельницького (1648-1657 рр.)

Однією з найбільш актуальних, складних і недосліджених проблем національної революції продовжує залишатися з'ясування комплексу питань, пов'язаних з формуванням і реалізацією ідеї соборності Української держави. Торкнувся найголовнішого. Слід відзначити, що, розпочавши повстання, яке влітку 1648 р. переросло у революцію, Б.Хмельницький та його соратники не виношували намірів домагатися створення незалежної держави. Упродовж літа у їхній свідомості оформляється ідея виокремлення у складі федеративної Речі Посполитої її третього суб'єкта – Руської держави в складі Брацлавського, Волинського, Київського, Подільського і Чернігівського воєводств зі статусом, яке мало Велике князівство Литовське¹. Отже, більшість етноукраїнських земель мала увійти до даного державного утворення. Досягти цього сподівалися зведенням на польський трон короля не католика, котрий, реформувавши державний устрій, спромігся б стати «руським королем». Ця ілюзія (сформована на платформі панівної у Польщі ідеології «ягеллонського легітимізму») стала основною причиною укладення 21 листопада Замостянського перемир'я, що передбачало відведення українського війська «до України»² (вочевидь до регіону традиційного проживання козацтва).

Правда, і на цьому варто наголосити, радикально налаштовані повсталі маси заявляли про рішучість «дійти до Вісли», «загнати поляків за Віслу», домогтися «відокремлення Русі від Корони»³, себто витворення незалежної держави. Невідомий автор поеми «Сатир Підгірський» та Б.Зіморевич звертали увагу на те, що повстанці, знищуючи «п'ляхів», хотіли звільнити від них «Руську землю»⁴. Сучасник подій, автор (з-під Ярмолинців) «Римованої хроніки», описуючи перебіг повстання у Поділлі, виокремив наступне гасло русинів: «Бий, забий, винищуй лядську кров, нехай у Руських краях доценту зникне і пам'ять про неї, щоб її духу русинський ніс і не чув»⁵. Осмислюючи сутність повстання, польський автор «Дискурсу про теперішню війну козацьку чи хлопську» (1648) дійшов невтішного висновку, що русини можуть вийти з-під «підданства Корони Польської» й створити собі «нову козацьку Річ Посполиту чи Руське Князівство»⁶. Зрозуміло, що подібні настрої закладали фундамент для формування програми незалежності

України, до складу якої увійшли б усі її етнічні землі, що перебували у складі Речі Посполитої. Невипадково під час обговорення пропозицій обраного королем Яна Казимира під Замостям 20-21 листопада полковники М.Кривоніс і П.Головацький наполягали на тому, аби не «вступатися з цих країв» і добиватися завершення війни «не трактатами, а щастям, яке їх супроводжує»⁷.

Відступ Б.Хмельницького від західних районів став найбільшою, можна сказати, фатальною політичною помилкою гетьмана і його соратників. Адже саме він породив проблему збереження соборності визволених теренів України, добровільно залишав ворогу її західну й центральну частини. Це означало, що польський уряд отримував оптимально-сприятливі умови для поновлення тут своїх владних структур, утримування за рахунок місцевого люду власного війська й ведення військових дій у разі їхнього відновлення не на польській, а на українській території, прирікаючи їх на спустошення, знелюднення й занепад. А відтак у недалекому майбутньому мала постати вкрай важлива й складна проблема повернення уступлених противнику земель до складу держави, що формувалася на звільнених теренах, якої, як показав подальший перебіг подій, так і не вдалося розв'язати. Правда, повертаючись з-під Замостя, Б.Хмельницький почав усвідомлювати нерозважливість прийнятої ухвали, тому наказав на схід від умовної лінії верхів'я р.Горинь – м.Кам'янець-Подільський залишати залоги, засвідчуючи збереження тут витвореної української влади⁸.

Період грудня 1648 – травня 1649 рр. став переломним у процесі формування Богданом Великим наріжних підвалин української державної ідеї, однією з яких був принцип соборності незалежної України. Відправлений на початку 1649 р. посол до Москви полковник С.Мужиловський під час розмов з російськими сановниками наголосив на тому, що вони боротимуться за визволення усіх земель «всією силою, щоб їм всі ті місця, де живуть люди православної віри, були вільні, а полякам щоб до цих міст не було діла»⁹. Таку ж думку висловив гетьман польським послам, ведучи з ними перемовини 20-25 лютого у Переяславі. Заявив про наміри звільнити «з лядської неволі народ увесь руський»¹⁰. Причому вперше наголосив на тому, що до складу витвореної держави мають увійти усі українські землі: «тепер досить достатку в землі і князівстві своїм по Львов, Холм і Галич. А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте, ляхи»¹¹. Дещо пізніше, у травні, він повторив цю думку у розмові з російським послом Г.Унковським підкреслюючи, що «гетьман і Військо Запорозьке і вся Русь Київська під владою польського короля і панів бути не хочуть»¹². У зв'язку з чим вважаю цілком обґрунтованим висновок

М.Грушевського, що в ході переяславських переговорів Б.Хмельницький «метою ставив повну державну незалежність України в її історичних границях». І програма «незалежної від Польщі України від січня 1649 р. вже не сходила з столу Хмельницького...»¹³

Висловлена гетьманом ідея соборності козацької України лягає в основу його внутрішньої і зовнішньої політики. Торкаючись перспектив замирення з Річчю Посполитою, він у розмові з Г.Унковським наголосив, що воно можливе лише за умови визнання нею незалежності України в її етнічних кордонах. «І уступили б мені і Війську Запорозькому всю Білу Русь (у розумінні України – Авт.) по тим кордонам, як володіли благочестиві великі князі, а ми у підданстві і в неволі бути у них не хочемо»¹⁴. Тому, вирушаючи на початку червня у похід, ставив за мету добиватися створення незалежного Руського князівства на теренах від Перемишля на заході, до московського кордону на сході. Як підкреслював один з польських дипломатів, намагався «до кінця вигубити ім'я і покоління лядське»¹⁵. І, що показово, поспільство (за даними одного з джерел «хлопство всієї України») вірило, що він «їх з підданства Речі Посполитої зможе звільнити.»¹⁶ Секретар короля Яна Казимира Я.Рудавський не приховував того факту, що русини повертали «свої давні землі, відсовуючи кордони Польщі аж до Вісли»¹⁷.

Реалізація ідеї витворення соборної держави була зірвана позицією хана під час переговорів під Зборовом з королем (16-17 серпня 1649 р.). Обстоюючи геополітичні інтереси Кримського ханства, він вирішив не допустити розвалу Речі Посполитої й появи незалежної України. Уклавши з нею вигідну угоду, Іслам-Гірей змусив гетьмана погодитися на статті, які перекреслювали його далекоглядні плани. Договір передбачав утворення автономного державного організму лише у складі Брацлавського, Київського і Чернігівського воєводств, решта (більша частина українських земель) залишалася у складі Польщі. Відтак юридично Україна розділялася кордоном на дві частини, які належали до різних, і при цьому ворогуючих, держав. З цього часу і до кінця революції (1676 р.) проблема возз'єднання українських земель у межах національної держави стала одним з найголовніших і найскладніших завдань, що стояли перед урядом.

Намагався розв'язати її Б.Хмельницький, опираючись на допомогу союзників чи когось з потенційних протекторів – царя чи султана. Характеризуючи його погляди, польський агент у Молдові С.Щитницький виокремлював прагнення гетьмана «абсолютно й незалежно від жодного монарха панувати і всі ті землі мати у володінні, які розпочинаються від Дністра, йдуть до Дніпра й далі аж до

московських кордонів...»¹⁸. Прийнявши царську протекцію 1654 р., він восени наступного року організував похід українсько-російських військ до західних кордонів України. Під час перемовин з львівським магістратом наголошував на тому, що став володарем усієї Руської землі¹⁹. Посланцю Яна Казимира заявив про можливість замирення з Річчю Посполитою за умови відмови її уряду від претензій «до всього Руського князівства» та визнання його «під владою гетьмана у кордонах по Володимир, Львів, Ярослав і Перемишль»²⁰. Однак і тепер не вдалося втримати перемоги у руках. Хмельницький вимушений був виконати вимогу шведського короля Карла X, котрий оволодів майже всією Польщею, звільнити Західноукраїнський регіон і відступити до теренів козацької України.

Ця чергова невдача не зломилася гетьмана. У переговорах з Москвою та з потенційними союзниками намагався домогтися від них згоди на визнання його влади над західноукраїнськими землями. Так, у вересні 1656 р. українське посольство погоджувалося укласти договір із Трансільванією, якщо її володар погодиться на їх входження до складу Української держави у кордонах, «куди сягала грецька віра»²¹. В листі до царя від 22 червня наполягав, аби той добивався від Польщі встановлення кордону «по Віслу ріку»²². У кінці січня наступного року старшинська рада відхилила проект договору, запропонованого Карлом X, й ухвалила не вступати з ним у перемовини до того часу, допоки «не визнає за ними права на всю стару Україну аж до Вісли. Прагнуть утримати те, що зайняли за допомогою зброї, бо їх би висміяли, коли б за такої можливості не відібрали земель, які колись втратили»²³. Джерела промовляють, що причини провалу місії шведського посла Г.Веллінга полягали в тому, що українці домагалися «всієї Червоної Русі (аж) до Вісли», в той час як він хотів залишити за Швецією Львів, Кам'янець і терени до Бара²⁴. У червні новому шведському послу у Чигирині повторили вимогу Богдана Великого «отримати всю країну між Віслою і тутешніми місцями», яку вони нікому не віддадуть. Також застерегли трансільванського посла, що не може й бути мови про передачу князю Дьєрдю II Ракоці земель, розташованих на схід від Вісли. Він чув також від старшин запевнення, що козацькій Україні належать терени не тільки до Кам'янця-Подільського, але й далі аж до Львова, бо, «ми здобули їх нашою зброєю без чужої допомоги»²⁵. Смерть гетьмана у серпні 1657 р. на деякий час відсунула розв'язання проблеми соборності Української держави на задній план.

У середині XVII ст., у час найвищого піднесення революції, постала проблема досягнення соборності витвореної держави, якої розв'язати так і не вдалося.

Примітки

- ¹ Смолій В.А., Степанков В.С. Державна ідея за козацької доби // Історія українського козацтва: Нариси у двох томах. – К., 2006. – Т.1. – С. 241.
- ² Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника (далі – ЛНБ) ВР. – Ф.4. – Спр. Баворовських № 1321. – Арк. 183-185.
- ³ Там само. – Ф.5. – Спр. Оссолінських № 225/11. – Арк. 88; Бібліотека музею Чорторийських (Краків) (далі – БМЧ) ВР. – Спр. № 142. – Арк. 543, 545; Спр. № 143. Арк. 27; Бібліотека Польської академії наук (Краків). ВР. – Спр. № 1062. – Арк. 276 зв.
- ⁴ Франко І. Хмельниччина 1648-1649 років у сучасних віршах // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1898. – Т. 23-24. – С. 18,20.
- ⁵ Мицик Ю. Буремний 1648 рік (добірка неопублікованих джерел) // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військово мистецтво. Зб.ст. – К., 1998. – С. 308.
- ⁶ БМЧ.ВР. – Спр. № 1657. – Арк. 406.
- ⁷ ЛНБ.ВР. – Ф. 4. – Спр. Баворовських № 1321/11. – Арк. 184.
- ⁸ Державний архів у Кракові. – Ф.465. – Спр. № 41. – Арк. 83-84.
- ⁹ Цит. за: Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. – Вид. друге, випр. і доп. С. 226.
- ¹⁰ Архів головний актів давніх (Варшава). – Зібрання Браницьких із Сухой. – Спр. № 155/181. – Арк. 70.
- ¹¹ Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трёх томах (далі – ВУР). – М., 1953. – Т. 11. – С. 118-119.
- ¹² Там само. – С. 158.
- ¹³ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 1493-1494.
- ¹⁴ ВУР. – Т. 11. – С. 154.
- ¹⁵ ЛНБ.ВР. – Ф. 5. – Спр. Оссолінських № 189/11. – Арк. 264; Спр. Оссолінських № 3882. – Арк. 58 зв.
- ¹⁶ БМЧ.ВР. – Спр. № 144. – Арк. 682.
- ¹⁷ Цит. за: Мицик Ю. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття. – Дніпропетровськ, 1996. – С. 212.
- ¹⁸ БМЧ.ВР. – Спр. № 146. – Арк. 242.
- ¹⁹ Жерела по історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 138.
- ²⁰ Грушевський М. Назв.пр. – С. 1132-1135.
- ²¹ Kubała L. Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1657. – Lwów (s.a.) – S. 129, 144-145.
- ²² Документи Богдана Хмельницького (1648-1657). – К., 1861. – С. 502.
- ²³ Архив Юго-Западной России. – К., 1908. – Т. VI. – Ч. 3. – С. 205.
- ²⁴ Грушевський М. Назв.пр. – С. 1331; Kubała L. Op. cit. – S. 144-145.
- ²⁵ Архив... – С. 294-297; Грушевський М. Назв. пр. – С. 1432-1436.

*Віталій Лозовий,
д. і. н., професор*

Проголошення соборності українських земель у період революції (1918-1919 рр.)

Винятково важливу роль у процесі творення модерної української нації відіграли політичні події, пов'язані з Актом Злуки українських земель у період Української революції 1917-1921 рр. Етнополітичні та ідейні наслідки революції зумовили становлення сучасної держави.

Зараз у нашій країні проходять складні процеси формування єдиного державного та суспільного організму, зближення різних за історичним досвідом регіонів України. Однак, є ще сили, які, використовуючи певні розбіжності, намагаються дезінтегрувати Україну, розколоти її на Захід та Схід. Сучасний досвід діяльності владних структур та політичних сил в Україні стосовно її об'єднання оцінюється досить неоднозначно. У якійсь мірі це зумовлює потребу звернутися до досвіду українського національного соборницького руху, теоретичної та практичної діяльності політичних лідерів, партій, урядів Східної та Західної України періоду національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

Повалення царизму в Російській імперії дало змогу українцям проголосити свою державу – Українську Народну Республіку. Після розвалу Австро-Угорської імперії в листопаді 1918 р. на західноукраїнських землях почався процес створення власної держави – Західно-Української Народної Республіки. Ця республіка відразу ж, не встигнувши зміцнитись, як слід оформитись, зазнала чужоземних агресій і зазіхань, величезних територіальних і людських втрат. Це, безперечно, прискорило визрівання планів об'єднання з Наддніпрянською Україною.

Об'єднаний рух мав двосторонній, зустрічний характер. Гасло соборності ніколи не згоралося наддніпрянцями. Український Національний Союз (УНС) ще в середині жовтня 1918 р. виступив з широкою програмою збирання України, розрахованою на перспективу.

Успішне розгортання протигетьманського повстання під проводом Директорії й відновлення УНР, з одного боку, а також українсько-польська війна на західноукраїнських теренах, з другого, прискорили об'єднання двох республік. Воно справедливо розглядалося як втілення в життя віковичного прагнення народу до державної єдності.

У Західно-Українській Народній Республіці маємо переконливий приклад того, як національно-демократична течія виступила провідним інтегруючим чинником в об'єднанні людей і здійсненні державної доктрини. 1 грудня 1918 р. повноважні представники Державного

Секретаріату ЗУНР – Л.Цегельський, Д.Левицький і члени Директорії – В.Винниченко, С.Петлюра, П.Андрієвський, Ф.Швець підписали у Фастові Передвступний договір про майбутнє об'єднання двох республік.

3 січня 1919 р. у Станіславові (нині Івано-Франківськ) галицькі провідники одностайно затвердили Ухвалу про Злуку ЗУНР з УНР. Оцінюючи цей документ, президент УНРади Є.Петрушевич наголошував: „Ухвалений закон залишиться в нашій історії одною з найкращих дат. По лінії з'єдинення не було між нами двох думок. Сьогоднішній крок піднесе дух і скріпив наші сили. Від сьогодні для нас існує одна Українська Народна Республіка. Нехай вона живе”.

Під впливом ухвали УНРади про злуку в багатьох містах і селах ЗУНР пройшли багатотисячні урочистості, на яких західні українці принципово виявили свою волю в справі об'єднання українських земель.

З метою урочистого нотифікування Ухвали УНРади від 3 січня 1919 р., завершення оформлення злуки двох республік, а також участі в роботі парламентського форуму Трудового Конгресу України до Києва була направлена представницька делегація ЗУНР на чолі з віце-президентом УНРади Л.Бачинським.

19 січня відбулася урочиста нарада Директорії та Ради Народних Міністрів УНР з приводу об'єднання республік, за участю президії делегації ЗУНР. Члени делегації вручили Директорії вірчу Грамоту УНРади про об'єднання Західноукраїнської Республіки з Великою Україною. Нарада заслухала й схвалила всі акти соборності, в тому числі й текст Універсалу Директорії.

Тим часом прагнення до соборності зростало, захоплюючи найвіддаленіші українські землі, в тому числі й Закарпаття. Переважна маса населення цього району, незважаючи на численні перешкоди, тягнулася до матері-України. Це яскраво засвідчили всенародні збори закарпатських українців, які відбулися в Хусті 21 січня 1919 р. У них взяли участь 420 делегатів від 175 міських та сільських громад краю і понад 1,5 тисячі чоловік без мандатів. Виконуючи волю населення Закарпаття, делегати однозначно висловились за приєднання краю до соборної України.

22 січня 1919 р. Київ набув святкового вигляду. На будинках державних установ майоріли синьо-жовті прапори. Балкони будинків прикрасили килими й полотна з українськими вишиванками та малюнками. Тріумфальну арку при вході з Володимирської вулиці на Софійський майдан прикрашало велике панно, а по боках – старовинні герби України і Галичини. Під звуки оркестрів сюди почали підходити

українські військові підрозділи, студенти й учні, численні делегації різних установ і відомств, які заповнили весь майдан і навіть прилегли до нього вулиці.

Рівно опівдні з'явилися депутати своєрідного українського парламенту – Трудового Конгресу, члени Директорії, делегація ЗУНР, члени УНС, міністри на чолі з головою уряду, представники дипломатичного корпусу, духовенство. Урочистості розпочалися промовою голови делегації ЗУНР, віце-президента УНРади Л.Бачинського, який, зокрема, сказав: „Світла Директоріє, Високий Уряде Української Народної Республіки! На цій історичній площі столичного міста Києва стаємо оце ми, законні й вільними голосами нашого народу обрані представники Західної України, а саме Галичини, Буковини і Закарпатської Русі, та доносимо Вам, і запевняємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми, український нарід західноукраїнських земель, будучи одною кров'ю, одним серцем і одною душею з усім народом Української Народної Республіки, власною нашою волею хочемо й бажаємо одновити національну державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, та до якої стреміли наші великі гетьмани – Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Від сьогодні Західна Україна лучиться в одне нерозривне тіло, в Соборну й Суверенну Державу”.

Потім Л.Цегельський зачитав вірчу Грамоту УНРади і Ради Державних Секретарів ЗУНР до Директорії, в якій були подані акти, що вели до злуки, зокрема Ухвала УНРади від 3 січня 1919 р. про об'єднання ЗУНР з УНР. Щоб підкреслити присутнім представникам зарубіжних держав міжнародне значення даного акту, член західноукраїнської делегації Я.Олесницький прочитав його ще й французькою мовою.

Після цього Л.Бачинський урочисто вручив прочитану грамоту Голові Директорії. Приймаючи її, В.Винниченко привітав делегацію західних українців короткою промовою, в якій підкреслив історичне значення Акту Соборності. На підтвердження ратифікації Передвступного договору від 1 грудня 1918 р. і Ухвали УНРади від 3 січня 1919 р. Ф.Швець оголосив Універсал Директорії про злуку УНР і ЗУНР (Універсал Соборності). „Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії Землі нашої Української, – урочисто оголошувалось в документі. – 3-го січня 1919 р. в м. Станіславові Українська Національна Рада Західної Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їхній законодавчий чинник,

торжественно проголосила злуку Західної Української Народної Республіки з Наддніпрянською Українською Народньою Республікою в одноцілну суверенну Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила тую злуку прийняти й здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 р.

Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини Єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) й Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Віднині народ український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями своїх синів будувати нероздільну самостійну Державу Українську на благо й щастя всього її трудового люду”.

Наступного дня розпочав роботу Трудовий Конгрес України, на якому Універсал Директорії виголосив секретар президії, кам'янецький В.Злотчанський. Заслухавши і обговоривши Акти Соборності, з великим піднесенням Конгрес схвалив їх. Ратифікувавши таким чином Універсал Соборності, Конгрес надав йому законний юридичний характер. Президент УНРади С.Петрушевич незабаром був обраний до складу Директорії.

Високо оцінюючи Акт Злуки ЗУНР з УНР, сучасники разом з тим неодноразово підкресливали, що цим зроблено лише перший крок на шляху до соборності українських земель.

Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через ряд обставин не було доведене до кінця. Головна з них – скрутне становище, в якому незабаром опинилися Директорія та її уряд. Вони змушені були під натиском радянських військ залишити майже всю територію України. Не в кращій ситуації опинилася і ЗОУНР. Північна Буковина була загарбана Румунією, Закарпаття окупувала Чехословаччина, Східна Галичина вела важку й нерівну боротьбу проти агресії польських мілітаристів. Практично, Ухвала УНРади від 3 січня і Універсал Директорії від 22 січня 1919 р. лише декларували проведення державного об'єднання в майбутньому, яке мали закріпити Всеукраїнські Установчі збори, скликати які в тих умовах виявилось неможливим. До того часу встановлювався державний зв'язок між двома українськими державними утвореннями, близький до конфедеративного, з окремими урядами, системами державної адміністрації й збройними силами.

Надалі, невдачі на воєнному та дипломатичному фронтах звели по-суті нанівець всі попередні здобутки Української революції. Внаслідок її поразки українські землі знову були розшматовані між різними державами. Незважаючи на це, день 22 січня 1919 р. назавжди залишиться в пам'яті нашого народу як один з найвеличніших і найпрекрасніших моментів його багатовікової історії, як свято Соборності України.

*Олександр Завальнюк,
к. і. н., професор,
Олександр Комарницький,
к. і. н., доцент*

Кам'янець-Подільський у контексті проблеми української соборності (1918-1920 РР.)

92 роки тому у Києві, на Софійському майдані, було проголошено Акт злуки Української та Західно-Української Народних Республік. Так українці заявили про своє прагнення об'єднати в єдиній соборній державі всі розкидані по різних державах, українські землі. Пам'ять про цю єдність жила впродовж багатьох століть, утім шанс для такого об'єднання з'явився лише після розпаду спочатку Російської, а згодом Австро-Угорської імперій. І хоч потім визвольні змагання зазнали поразки, а українські території знову було розділено, тепер уже між чотирма державами, день 22 січня 1919 р. назавжди залишився святом Соборності України.

Певною мірою ідею соборності вдалося зреалізувати у Кам'янці-Подільському в 1919 р., коли він був тимчасовим державним і політичним центром України.

Згадаймо основні події того часу. Після переговорів Головного Отамана УНР С.Петлюри і диктатора ЗОУНР Є.Петрушевича 5 липня в Кам'янці і 9-10 липня в Чорткові та урядових делегацій УНР і ЗОУНР 15 липня було досягнуто домовленості про злиття Української Галицької армії і армії УНР. Наступного дня на Поділля прибуло 50 тисяч старшин і стрільців з Галичини. До Кам'янця-Подільського переселився диктатор Є.Петрушевич, прибула Начальна команда УГА.

20 липня на честь галичан у залі відбулося засідання у міському театрі, в якому взяли участь українські провідники. С.Петлюра та Є.Петрушевич демонстрували перед публікою розуміння того, що тільки згода між наддніпрянськими та галицькими українцями дасть змогу побудувати власну державу. Наприкінці місяця наддніпрянський і

галицький проводи провели переговори для унормування своїх відносин, внаслідок чого уряд УНР ухвалив: 1) визнати за необхідне мати для української армії єдине командування; 2) кандидатура начальника штабу намічається в порозумінні Головного Отамана, голови уряду УНР та галицького уряду; 3) штаб складається з представників Галичини та Наддніпрянщини; 4) всі справи Галичини у сфері закордонної політики вирішуються центральним урядом у порозумінні з галицьким урядом; 5) міністерство галицьких справ залишається без змін. Крім того, 3 серпня 1919 р. Директорія ухвалила постанову «Про харчування галицької української армії, про об'єднання військових операцій, про формування головного оперативного штабу і персональний склад його». Цим документом Директорія доручила уряду у порозумінні з проводом ЗОУНР взяти на себе грошове та продовольче утримання УГА. 12 серпня для коригування операцій всіх Збройних сил УНР сформували Штаб Головного отамана.

Кам'яничани не змогли не зреагувати на таку визначну подію в житті Соборної України як здобуття 31 серпня 1919 р. об'єднаною українською армією міста Києва. З цього приводу вранці 31 серпня кам'янецький телеграф був переповнений вітаннями Головного Отамана С.Петлюри, членів Директорії, уряду, диктатора ЗОУНР і військового міністерства українським воякам.

Звістка про події у столиці швидко охопила все населення міста. Відповідно до розпорядження заступника військового міністра В.Петрива розпочалася підготовка до святкування. Кам'янець відповідно причепурився, крамниці були зачинені, будинки – уквітчані жовто-блакитними прапорами та килимами. Того ж дня відбувся парад українського війська. Було виголошено промови до присутніх. Усіх промовців досить часто переривали вигуками «слава» і гімном. Ентузіазм панував надзвичайний. Першим виступив з привітанням від влади член Директорії А.Макаренко, який, зокрема, зазначив: «Однако наша мета, ще не закінчена. Нам потрібний міцний дух, щоб звільнити нашу батьківщину від ворогів напосідаючих на неї. За нами йде славне козацтво, і піде більша кількість свідомого елемента. Слава воякам і їх проводирям!». У свою чергу, Військовий Міністр полковник В.Петрів наголосив: «Важко нам приходилося, але ми бились завзято, певні своєї національної свідомості. Я вірю, що настане незабаром час, коли військо і громадяни з'єднаються під одним прапором Соборної України. Хай козацтво знає, що воно не само, що за його плечами стоїть народ, що йому на допомогу йдуть жінки з вилами. І чим більше єдності ми проявимо, тим ми будемо міцніші. Тепер ми йдемо соборно, Галицька і наддніпрянська армії йдуть на визволення нашої бідної батьківщини».

Піднімалося також питання про заснування у Кам'янці бурси для галицької молоді.

Ідею соборності яскраво реалізував у своїй практичній діяльності Кам'янець-Подільський державний український університет під керівництвом його ректора, мудрого державотворця Івана Огієнка.

Велику надію національно-освітнього, духовного життя українців побачили у відкритті зазначеного вищого навчального закладу львівські вчені С.Дністрянський, П.Стебельський, С.Балей, І.Свенціцький, В.Охримович, К.Студинський, І.Левицький, Ю.Гірняк, В.Гнатюк, брати Барвінські, В.Щурат, С.Томашівський, С.Рузниківський, Я.Горянський та інші.

На роботу в університет прийшли вчені з Галичини, зокрема, доктори С.Тисовський, С.Балей, Ю.Гірняк, В.Бірчак, С.Рудницький, Л.Левицький, В.Кучер, М.Чайковський, В.Геринович, Н.Гаморак, Є.Завадський та ін.

Викладацька праця галицьких науковців добре прислужилася справі національного відродження Наддніпрянщини, переконливо довела наявність духовної спільності, загальноукраїнських інтересів для східних і західних українців, об'єднану у соборну державу.

Соборницький характер майбутньої української інтелігенції підтверджували молоді галичани, волиняни, буковинці, т. зв. «східняки», які навчалися у Кам'янець-Подільському університеті. За статистикою 1920 року, 60% студентської молоді становили вихідці з Поділля, 12% – з Галичини, 7% – з Київщини, 5% – з Слобожанщини, 4% – з Степової України, по 3% – Бессарабії, Волині і Чернігівщини, 2% – Полісся, решта – з Росії і Прибалтики.

Навчальна та виховна праця була побудована таким чином, що в основу формування і розвитку світобачення молодих людей було покладено національну, державно-соборницьку, патріотичну ідею, що власне узгоджувалася з характером Української революції.

Студенти з Наддніпрянщини і Галичини активно обстоювали необхідність своєї участі в роботі молодого державного апарату УНР. Ці настрої передала Головному Отаманові С.В.Петлюрі студентська делегація, до якої увійшли волинянин В.Поліщук, галичанин І.Попович, наддніпрянці Ю.Срібний, С.Заклинська і С.Чернявський. Візит відбувся 2 травня 1920 р. Отримавши схвалення свого плану, ініціативна група негайно скликала загальні збори студентів, які ухвалили рішення провести добровільну мобілізацію для участі у будівництві Української Народної Республіки.

Все ж різні політичні принципи побудови державності та зовнішньополітичні орієнтації урядів УНР та ЗОУНР призвели до

значної напруги між ними. Наддніпрянські лідери домогались об'єднання обох урядів та армій під своєю зверхністю. У свою чергу, Є.Петрушевич наполягав на автономному існуванні проводу ЗОУНР та окремішності УГА, як репрезентантів західноукраїнської державності. Тому зазначена боротьба обох урядів була суттєвим елементом дестабілізації ситуації протягом усього Кам'янецького періоду, наслідком якої стало підписання 6 листопада 1919 р. угоди між галичанами і денікінцями про перехід галицького війська на бік Добровольчої армії. Є.Петрушевич виїхав з Кам'янця-Подільського за кордон.

Цей договір викликав незадоволення серед солдатів та цивільних. На всіх галичан почали чіпляти ярлик «зрадників». Багато старшин та стрільців УГА поспішили перейти до наддніпрянської армії. В Кам'янці-Подільському відбулись збори галичан, які вину за зраду поклали не на військових, а на керівництво. Тоді ж в К-ПДУУ пройшло велике студентське віче, на якому вихідці із Наддніпрянської України засудили Зятковецьку угоду як «ганебну зраду України».

Незадоволення у кам'ячан, особливо вихідців з Галичини, викликала декларація керівника української дипломатичної місії А.Лівицького (з літа 1919 р. він вів переговори з Польщею), який 2 грудня 1919 р. у Варшаві погодився на визнання українсько-польського кордону по р. Збруч. Відповідно до цього Східна Галичина відходила до Польщі. Дипломата звинуватили у перебільшенні своїх повноважень.

Як би не було, ідея соборності українських земель жила і впродовж наступних десятиліть.

«Боже, нам єдність подай» – сьогодні лунають слова духовного гімну від донецьких степів до зелених Карпат, від Чорного моря до мальовничого Полісся. Кожний день, протягом останніх десятиліть існування власної держави, наш народ зміцнює єдність. Він демонструє, що попри регіональне розмаїття, українці можуть спільно торувати шляхом у європейське майбутнє, будувати демократичне та громадянське суспільство.

Сьогодні ми розбудовуємо незалежну Українську державу, утверджуємо демократію, відроджуємося як сучасна політична нація, що бачить своє місце в об'єднаній європейській спільноті. Тож бережімо як найвищу цінність нашу українську соборність, і ми досягнемо мети.

*Володимир Газін,
д. і. н., професор*

Державотворчі проблеми сучасної України

Для України, яка через віки страждань і поневірянь нарешті наприкінці ХХ ст. стала на шлях формування державності, окрім інших, постало вкрай важливе питання збереження соборності земель і територій у нинішніх кордонах та суверенітету, який уособлює незалежність у внутрішній політиці та рівні права з іншими суб'єктами світового співтовариства – у зовнішній. Як відомо, молодій державі, щоб зміцнити реальний суверенітет слід: словом і ділом доводити свою не випадковість збігу обставин (не сезонна держава), стати на шлях визнання світовим співтовариством як рівноправного суб'єкта міжнародного права, прагнути до здобуття загальної поваги й такого місця в таблиці про ранги, щоб з тобою рахувалися. А тому, зрозуміло, будь-який внутрішній і зовнішній кроки мають скрупульозно вимірюватися на кшталт сприйняття його світовою демократичною спільнотою. Однак процес цей, внаслідок різних причин психологічного, історичного й цивілізаційного характеру, затягнувся надовго, йде нерівномірно, з постійними відкатами назад в стилі «ленінського танго». І хоча країна наблизилася до свого першого двадцятиріччя, загроза українській соборності й незалежності не зникла. Вона небезпечна й тим, що у ній сплелися внутрішні й зовнішні чинники. І хоча будь-який напад на Україну – це скандал міжнародного масштабу, так як ставить під сумнів усю світову систему договорів, що склалася після Другої світової війни, застрахуватися від ймовірності такого розвитку подій, не бачиться можливим. Тим паче, що від узаконеного Вестфальською системою принципу недоторканності державного суверенітету мало що залишилося, про що засвідчують акції наддержав: СРСР – в НДР (1953), Угорщині (1956), Чехословаччині (1968), Афганістані (1979-1989), і США – в Кореї (1950-1953), Афганістані (2001), Іраку (2003). Останнім порушенням державного суверенітету стало відторгнення від Грузії і проголошення незалежними Абхазії та Південної Осетії (російсько-грузинська війна 2008 р.).

До існуючих внутрішніх загроз можна віднести: – потужну п'яту колону, антиукраїнська діяльність якої не вщухає після 1991 р. (за соціологічними даними близько 25% громадян не сприймають належним чином незалежність України); – превальовання регіональних інтересів, характерних цивілізаційними відмінностями, що склалася історично по лінії Захід-Схід у сенсі орієнтації Європа-Євразія, над загальнонаціональними, що є серйозною перешкодою на шляху

завершення формування політичної нації в країні; – систематичне вкидання у велику гру політичних сил мовної карти, що постійно збуджує суспільство, відволікає його від нагальних і важливих справ соціально-економічного й політичного порядку тощо.

До загроз внутрішнього порядку додаються й зовнішні. Тут і територіальні претензії сусідів, і розпалювання релігійних усобиць між конфесіями, і стримування України від рішучих і так необхідних кроків входження в європейські та євроатлантичні структури, що сприяло б її внутрішній стабільності й активності на міжнародній арені.

Які запобіжні заходи бачаться як першочергові завдання зміцнення українського суверенітету?

- Припинення дискусій навколо мовного питання. Наступ на українську мову це – цілеспрямована й систематична атака на соборність і незалежність України. І не треба робити акцент на тому, що в Україні можна обходитися без неї чиновному люду. Навпаки, саме він, повинен подавати приклад у дотриманні конституційних норм законності.
- Зміцнення економічної, особливо енергетичної незалежності країни.
- Рішучий курс на зростання добробуту і рівня життя населення. Особлива увага духовній сфері, яка здатна ідейно єднати всі регіони України.
- Недопущення огульного розпродажу власності іноземцям, особливо якщо партнери переслідують явно політичні цілі. Країна без власного національного капіталу перетворюється в нерухомість іншої держави, втрачає економічний суверенітет – матеріальну основу незалежності. Втрата стратегічних об'єктів – поступова здача суверенітету. Так з ГТС – Україна рівноправний партнер процесу енергозабезпечення. Втрачаючи її, вона просто територія, яка використовується іншими для своїх цілей, опиняється на узбіччі, бідним родичем з протягнутою рукою. З поглибленням світової глобалізації, спричиненої об'єктивним наростанням техніко-економічного процесу, розмивання суверенітету взагалі стало невід'ємною характерною прикметою життя національних суспільств, оскільки в усіх державах існують і діють безпосередньо або через свої філії 79 тис. ТНК (транснаціональні компанії) і 790 тис. їхніх філій. Якщо для сильної країни така ситуація – загальноприйнятий показник часу глобалізації, то для молодих і нестабільних – це сила, яка поступово, але неухильно переймає на себе і використовує у своїх інтересах ледь не всю повноту чужого суверенітету, залишаючи державі лише його видимість. Спираючись на власні могутні активи, ТНК стають суверенними суб'єктами на

чужій території, мирно й непомітно позбавляють суверенітету державу, яку перетворюють у власний економічний, а відтак і політичний простір. Контроль за територією, таким чином, відбувається через ринки збуту, через просторові економічні категорії. Молода держава, запрошуючи таких гостей, має зважити всі негативи й позитиви співпраці з ТНК чи їх філіями.

- Неухильне дотримання законів про державну службу, виконання обов'язків і прийнятих правил чиновним людом і всіма громадянами країни. У статті Лариси Івшиної «За діяльне Добро» («День», 30-31 грудня 2010) наведено повчальний приклад, як американці після Другої світової війни у своїй окупаційній зоні давали уроки з історії німцям, що влаштувалися на роботу, ставлячи їм всього-на-всього одне питання: хто почав Другу світову війну. Якщо вони відповідали: поляки, їм радили піти й подумати. Якщо вони вдруге говорили те саме, їм казали, що вони «не отримають хлібних карточок». Методика такого навчання історії проста, як білий день, але стосується кожного зокрема і на все життя, запам'ятовується всіма, оскільки здійснюється «особливими засобами соціальної терапії».
- Вкрай необхідний прояв державної волі, розуміння того, що запорукою успіху України є наявність сьогодні широкої підтримки міжнародних, особливо європейських організацій. Чим більше має Україна договірних зв'язків, тим міцніше її становище у системі міжнародних відносин, більше опори в сенсі безпеки й співробітництва. А це означає, що її дипломатія повинна вийти з дрімотного й боязливого стану. Вона має бути активною, з миттєвою і праведною реакцією на всі явища і події міждержавного життя.

І насамкінець. Вестфальська система як реальний засіб забезпечення державного суверенітету визначала або коаліцію, або зміцнення власного силового потенціалу. Думається, це положення ніскільки не застаріло і в наш час. Навіть така могутня і самодостатня в сенсі оборони країна, як США, сповідує його, залишаючись членом НАТО. Ось доленосне питання, над яким слід міцно задуматися українському суспільству.

II. Соборність України: проблеми і перспективи

*Тетяна Білецька,
старший викладач,
Олександр Рибцун,
кандидат соціологічних наук, старший викладач*

Ідея соборності України у масовій свідомості кам'янчан (за результатами соціологічного дослідження)

Україна сьогодні – це молода і перспективна держава, яка переживає складний період самовизначення і становлення. Наше суспільство – це суспільство, що "прокидається", перебуває в пошуку самого себе, свого місця в світі, своєї ідентичності, свого "особливого", в процесі усвідомлення своєї сили і своїх слабостей, на шляху власне формування правил і механізмів функціонування як внутрішнього порядку, так і в глобальному контексті взаємодії з іншими державами.

Складність сучасного моменту в тому, що українське суспільство "розірване" в декількох вимірах одночасно: традиційний конфлікт поколінь посилений процесами трансформації системи цінностей, майнове розшарування увійшло у суперечність із стратифікацією за багатством освітньо-культурного капіталу, культурно-історичні територіальні відмінності і територіально-економічна нерівність підігруються політичними спекуляціями.

Події останніх років, особливо у сфері загострення соціально-політичних процесів, дозволяють зробити висновок про те, що Україна проходить тривалий процес трансформації. Соціальна відповідальність сучасного моменту полягає у тому, що від стихійного розвитку з розмитими векторами (пріоритет якого – збагачення представників окремих груп), перейти до формування реальної стратегії розвитку України як незалежної держави, до постановки конкретних цілей і розробки комплексу чітких заходів, здатних забезпечити досягнення висунутої мети. У цьому контексті необхідним є пошук консолідуючих ідей або "національної" ідеї, яка б об'єднала більшість членів українського суспільства, незалежно від території проживання, мови повсякденного спілкування, політичних преференцій та соціального статусу. Такою ідеєю є сприйняття громадянами України як самостійної, незалежної, соборної держави.

Центром соціально-політичних досліджень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у січні

2011 р. було проведено дослідження щодо ставлення кам'янчан до ідеї соборності української держави та відзначення Дня Соборності (22 січня). Методичною основою дослідження стало опитування громадської думки шляхом анкетування. Загалом було опитано 50 респондентів, віком від 18 до 65 років. Окремі результати дослідження ми пропонуємо вашій увазі.

Однією із перших проблем, яку ми прагнули з'ясувати, було усвідомлення респондентами поняття "соборності" ("Що для Вас є соборність України?"). Для її означення запропоновано ряд альтернатив, зокрема:

- Це - "цінність сама по собі";
- Це - "шанс бути великою державою"; а також можливість запропонувати власну відповідь.

Для половини респондентів соборність – це цінність сама по собі. При цьому ще для 35% соборність – це і цінність, і шанс бути великою державою. Соборність як шанс стати великою державою – це самостійна альтернатива лише для 3 осіб. Фактично соборність – це насамперед ціннісна якість, уособлення державності. Наявність державності вже є уособленням наявності соборності, але не навпаки. Такими наразі є уявлення наших громадян. Парадоксально, але як свідчать емпіричні дані для наявності державності соборність - не першочергова умова. Очевидно занижений рівень політичної культури, постійні політичні кризи, відсутність потужного національно зорієнтованого крила української політичної еліти, величезна кількість інших, не менш важливих факторів сьогодення зумовлюють саме такі розкиди по відповідях.

Попри отримані результати щодо розуміння соборності, ми маємо її офіційне оформлення у формі державного свята "Дня Соборності", що приурочене 22 січня – дню підписання "Акту злуки" між УНР і ЗУНР у 1919р.

Наскільки справедливими, на думку наших громадян є уособлення державного свята саме цією датою? Це наступна проблема, на яку ми спробували дати відповідь під час дослідження.

Лише 40% респондентів згодні з тим, що "День Соборності" слід святкувати 22 січня. При цьому ще стільки ж вважають, що офіційно таке святкування навряд чи потрібне. На їх думку, наша держава ще не достатньо оформлена як соборна. У кореляції з попередніми висновками маємо невтішний результат: до дійсної соборності (очевидно й до державності?) ми ще не дотягуємо.

Ще частина респондентів вбачають в офіційному "Дні Соборності" іншу пам'ятну дату, при чому для абсолютної більшості

такою датою (вірніше, подією, що була б офіційно як "День Соборності") має бути 24 серпня – день здобуття Україною незалежності. Окрім цього як альтернативи громадяни вказують: 28 серпня (день ухвалення Конституції України), 30 червня (день проголошення Української держави у Львові у 1941 р.). Щоправда у відсотковому вираженні частки останніх альтернатив порівняно невеликі (12,5% та 6,3% відповідно).

Підтвердивши гіпотезу щодо ціннісного вираження ідеї соборності, її уособлення насамперед у площині культурній, а не політичній, соціальній, економічній чи площині державного будівництва тощо, у її розумінні не крізь ідеологію марксизму, а насамперед у сорокінському трактуванні, ми з впевненістю можемо розв'язати наступне завдання, означене дослідницьким проектом. Що собою уособлює ідея соборності – код культури (соборність на межах України), а чи якість культури (соборність в душах українських)?

Висновок став доволі очевидним – для 53% респондентів соборність можлива лише за умови, коли вона набуде суб'єктивного, душевного усвідомлення. Соборність тут постає вже навіть не як ментальна характеристика, а як своєрідний відповідник релігійності, абсолютності. Лише усвідомлення кожним громадянином її необхідності, її фактична легітимація (а не формальна легалізація державним святкуванням) уможливають дійсну соборність. Адміністративний примус при цьому, очевидно, безсилий, як, напевне, і політичні заохочення (хоча це лише наші майбутні припущення).

Останніми нашими висновками є знову результати підтвердженої раніше гіпотези – достатньої якості соборності (відповідно їй державності) українці все ще не мають. Що ж завадило сучасній Україні досягти статусу дійсно соборної держави? За результатами відкритого запитання ми маємо наступні варіанти відповідей респондентів:

- неефективне керівництво – 45%;
- не готовність українців до здобуття соборної держави – 45%;
- відсутність традицій державотворення – 23%;
- економічна нестабільність – 7%;
- утиски з боку інших держав – 7%.

Висновки загалом, на жаль, загрозливі. Невже ми дійсно зарано отримали власну державність? І як же ми нею розпоряджаємось, що на підсвідомому рівні боїмося її зберегти? Відповідь, очевидно, у кожного своя.....

Перед учасниками круглого столу було поставлено два запитання з проблем подальшої розбудови соборної України:

- Що для Вас є соборність України?
- Якими, на Вашу думку, мають бути шляхи до розбудови соборної України?

Пропонуємо міркування окремих його учасників.

***Віталій Нечитайло,
д. і. н., професор***

1. Соборність – це єднання в одне державне утворення всіх етнічно-історичних українських земель, часто відмінних між собою. В різних тлумаченнях ця ідея поставала в часи Хмельниччини, в концепціях діячів «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського товариства. Вагомий внесок у розвиток ідеї соборності зробили В.Антонович, Ю.Бачинський, М.Міхновський, І.Франко, М.Грушевський, ОУН. В умовах незалежності ідея соборності України виступає як альтернатива регіональному сепаратизмові, політичній меншовартості.

2. Потрібно пом'янути олігархічну, антиукраїнську, проросійську владу. Всі останні проекти деконструкції України – зокрема проект «руського мира» – свідчать про цілковиту деінтегруацію й депрофесіоналізацію сил, які працюють на модель квазі-тоталітарної Росії.

Позбутися конформізму, поверховості, байдужості, характерних для сучасного українського суспільства. Домогтися розуміння того, що незалежність, соборність України – це не готова реальність, а благословенний історичний шанс порятувати країну й побудувати сучасне демократичне суспільство.

Послідовно і наполегливо запроваджувати курс, спрямований на інтеграцію з Європою.

***Олександр Головка,
д. і. н., член партії УРП «Собор» (м. Київ)***

1. Поняття «соборність» отримало поширення в Україні в 80-90-х роках минулого століття в розумінні єднання всіх українських земель. Тоді представники національно-демократичного спрямування у політичному житті України почали уважно розглядати події національно-визвольних змагань початку ХХ століття. Зокрема, в цьому

контексті відбулася важлива акція по відзначенню ювілею Злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Вкрай важливими є відзначення вікопомних подій в історії України, у тому числі щорічного відзначення Дня соборності. Отже, здавалось термін «соборність» не має ніякого відношення до церковно-релігійних моментів, а є визначенням суто політичним. Проте це не зовсім так, оскільки єднання українців не може бути чисто механічним, а є наслідком високодуховного покликання свідомої частини населення.

2. Однозначно, що проблема консолідації українців у своїй державі є вкрай важливим у сучасному житті України. На жаль, двадцяте століття характеризувалося тим, що в ході кривавих конфліктів українці різних регіонів часто воювали друг проти друга. Після приходу до влади більшовиків відбувалося насадження серед населення України різних шкідливих для українців стереотипів, а саме ідеї про позитивність «бездержавного» існування українців, про культуртрегерську роль східних сусідів - росіян тощо. Однозначно, що цивілізований розвиток України у ХХІ ст., побудова демократичної держави не можлива без єднання українців, без подолання перешкод у взаєминах між українцями сходу і заходу тощо. Однозначно, що вкрай важливим є і пошуки шляхів до розбудови консолідованої України, що неможливо без консолідації українців у модерну українську націю. На жаль, на заваді цьому процесові стоять сили, які використовують своє перебування при владі для реалізації власних приватних або корпоративних інтересів, чимало ворогів на шляху консолідації українців є і поза кордонами України, які прагнуть посіяти ворожнечу серед українців, громадян України, ведуть підривну діяльність, спрямовану на роздмухування сепаратизму, зокрема на сході, півдні країни, у Закарпатті. У таких умовах важливим є діяльність прогресивних партій та організацій, свідомої частини політичної еліти, інтелігенції на відродження національної пам'яті, на розвиток громадянського суспільства. Важливим на сьогодні є створення національно свідомих політичних структур, здатних стати вище якихось особистих та корпоративних інтересів, здатних розробити тривалу програму розбудови потужної монолітної та демократичної Української держави, взяти на себе відповідальність за реалізацію цієї програми. Однозначно, що в цьому процесі не є гаслами такі речі як «національна ідея», «національні інтереси», «національна пам'ять». Без відповідного уважного ставлення до цих понять не можливі процеси становлення української модерної нації, а без формування останньої і розбудови соборної цивілізованої України.

**Інна Блажкова,
директор приватного НВК ліцей «Антей»**

Ми живемо у непростий для України час. Але попри важкі соціально-економічні умови потрібно шукати конкретні шляхи розбудови соборної України.

У більшості країн традиційність – і слово як її виразник – визнано смислом і способом людського життя, а тому й основою держави.

Отож, за найкращу святість треба нам рідне Слово. Сказано у Біблії: «Спочатку було Слово...»

Саме в ньому, у слові, передається від покоління до покоління те, що нагромаджувалося віками як позитивна правічна енергія українців, як національна пам'ять.

Нам потрібно позбавитися гріхів – зради, покори, хабарництва, віроломства, агресії тощо. Ще ми маємо не допустити псевдокультури, псевдонауки, псевдодемократії, псевдоруїнування, псевдонезалежної духовності.

Ми живемо у країні, живемо серед людей. Якою буде Україна залежить від кожного з нас. Покладаємо надію на молоду українську інтелігенцію, вільну у своїх думках і вчинках, не заплямовану хабарями, аморальними вчинками, уподобою збагачення і шикарного життя, яка має право вчити і виховувати. А чи є вони зараз в Україні?

**Володимир Газін,
к. і. н., доцент**

Загалом, соборність є надзвичайно важливим компонентом на шляху становлення будь-якої нації. Лише під прапором соборності змогли постати сучасні європейські нації: німецька, італійська, французька.

Ідея української соборності постала ще в XVII ст., коли гетьман Богдан Хмиельницький проголосив цілеспрямовуючу мету для українців як витвоєрння національної держави на всіх етнічних землях українського народу. Пізніше ця ідея лягла в основу українського національного відродження початку XIX ст. та спроби практичного вирішення ідеї об'єднання всіх етнічних українських земель на початку XX ст.

Сьогодні ідея соборності набуває нового значення. Звісно, ми не можемо ставити питання про повернення до складу України давніх етнічних земель, які сьогодні перебувають у складі чи то Росії, чи то Польщі. Проте, сучасна соборність, насамперед, – це соборність

внутрішня, це єдність суспільства, нації по досягненню спільної мети. Ця мета, на мій погляд, полягає у розбудові сучасної європейської держави, яка ґрунтується на демократичних цінностях та спрямована на захист національних інтересів. Звичайно, тут дуже важливим є розвиток української національної свідомості та самосвідомості, усвідомлення себе українцем, повага до українських національних цінностей, самоповага до себе як до представника української нації тощо. Потрібно зрозуміти, що у сучасному світі не може бути поваги до нації, яка сама себе не поважає, яка відмовляє собі у здатності конкурувати з іншими народами в економічній та культурній сферах, яка відмовляє собі в здатності здійснювати незалежний розвиток.

Тому сучасна соборність, на мою думку, це утвердження української національної ідеї, яка спроможна об'єднати суспільство, створити умови для того, щоб Україна посіла гідне місце в сім'ї європейських народів.

Дмитро Бельзецький,
настоятель церкви Св. ап. Андрія Первозваного (УПЦ КП),
головний редактор всеукраїнської газети „Лицарство”,
редактор відділу інформації Хмельницької обласної газети
„Фортеця”.

1. Соборність передусім це єднання всіх українців в єдину спільноту, ім'я якій – Україна, та утвердження національної ідеї. Це усвідомлення кожним мешканцем того факту, що він є жителем прекрасної європейської держави з тисячолітньою славною історією, традиціями й чималими перспективами на майбутнє., держави незалежної, єдиної, неподільної, правової, високорозвиненої, де кожен її житель незалежно від національності і віросповідання почуватися захищеним і впевненим у завтрашньому дні. Це єднання навколо єдиної мети -розбудови потужної в усіх відношеннях держави, у якій комфортно живеться її жителям. Соборність - це співпраця і підтримка українських громад в усьому світі.

2. Насамперед - це конкретні кроки кожного громадянина (в міру своїх сил, можливостей, займаної посади і сфери діяльності) спрямовані на розбудову економічно та духовно багатой, вільної та демократичної України. Це дії кожного громадянина, спрямовані не на задоволення лише власної меркантильної потреби, а на долучення до спільної праці в ім'я процвітання України. Позиція «моя хата скраю», заздрість, жлобство, зневіра, поширення неправдивих чуток і тому подібне

повинна бути відкинена свідомими українцями. Розпочинати власне потрібно з себе, своєї родини, оселі, вулиці, міста тощо. Це власне любов до Бога і до ближнього, виконання заповідей Господніх. Це праця на утвердження Єдиної Української Помісної Православної Церкви на чолі з Патріархом. Без відродження справжньої духовності, а не показухи ми ніколи не розбудуємо соборну Україну. Це толерантне ставлення до представників інших Церков, людей з іншим кольором шкіри та поглядами (якщо звісно вини не спрямовані на руйнацію духовних цінностей та завдання шкоди державі). Слід відродити таке поняття як „українська громада“, яка спільно вирішує наболілі питання. Державних чиновників слід змусити користуватися у своїй роботі українською мовою. Теж саме стосується навчальних закладів, установ культури (можливо крім представників національних меншин) тощо. Виховувати дітей необхідно на кращих українських традиціях. Не маленьких споживачів сурогату, а свідомих, вільних, високоосвічених громадян єдиної Української Держави.

***Олексій Паур,
приватний підприємець***

1.3 богословської точки зору під поняттям «соборність» слід розуміти федеративну форму державного устрою. Цікаво, що саме так розумів «соборність» України один із найбільш відомих теоретиків національної незалежності В'ячеслав Липинський. Нажаль, сьогодні в основу державної ідеології лягли не його ідеї, а інтегральний націоналізм Донцова і його послідовника Бандери.

2. Особисто у мене виникає питання, яку ідею пропагує святкування 22 січня? На мій погляд, воно символізує лише негативний історичний досвід. А саме, відсутність історичної єдності України, декларативний характер державних актів, взаємна недовіра, зрадництво і недієздатність української політичної еліти в створенні процвітаючої держави. Чи вирішені ці проблеми сьогодні? Проблеми, що звели нанівець спроби встановлення української незалежності у 1917-1920-х рр.

Проте, очевидним є те, що основи територіальної цілісності, єдність і суверенітет нашої країни були закладені в радянський період, коли Україна досягла своїх етнічних кордонів і отримала статус члена Організації об'єднаних націй.

Таким чином, замість 22 січня Днем Соборності для України можна вважати 23 серпня, коли у 1939 р. Україна отримала всі свої етнічні території.

**Руслан Савчук,
студент IV курсу історичного факультету.**

Історія не знає умовностей, відтак її хід дуже часто сприймається нами як такий, що об'єктивно детермінований лінійною перспективою людського розвитку. Саме одномірність історії, як одна із форм її схематизування і спрощення, значною мірою визначає відношення українського соціуму до проблем минулого і сучасності, серед яких особливе місце посідає наболіла тема соборності України. Чому ж соборність для нас перетворилась на проблему?

Одномірний підхід до української історії значною мірою визначає необгрунтовану паралель "соборність - єдність". Історичні відмінності у розвитку різних частин України ми намагаємося нівелювати ідеєю соборності, помилково вважаючи, що саме вони детермінують роз'єднаність українського суспільства. Ще більше посилюють наші побоювання концепції таких мислителів як С. Хантінгтон, про цивілізаційний розлом, що проходить територією нашої держави. Соборність в даному разі виступає для багатьох єдиноможливою ідеєю єдності вітчизняного соціуму. Цим самим ми закладаємо непереборну суперечність в саму ідею соборності України. Ми намагаємося її досягти, долаючи розкол, який уже став фактом історії і який навряд чи можливо виправити. Одномірна історія в даному разі не може стати нічим більшим, ніж констатація цього факту. Вона стає одвічною "ахілесовою п'ятою" нації, об'єктом торгів і маніпуляцій різних політичних сил.

Соборність - це не просто історичний етап, який можна досягти. Це стан, що виховується. Його не можливо нав'язати ззовні. Це властивість індивіда, а не результат розвитку маси чи навіть спільноти. Власне, соборність не може з'єднувати розділені частини нації, бо її призначення в іншому - робити особистість учасником цілого. Відтак поняття "єдність" і "соборність" не є тотожними, оскільки відображають різні рівні суспільної організації.

Для того, щоб виховати соборність як властивість особистості необхідно найперше відмовитися від ідеї одномірності адже одномірна людина - це фанатик, одномірна історія - це камінь спотикання різних суспільних сил. В той же час соборність - це жертвовність заради примирення. Ми не повинні боятися фактів минулого, не повинні їх підводити під сучасні схеми. Так само марними є ілюзії про єдність політичних сил. Тому необхідно виховати таку особистість, яка зможе моральний закон поставити вище за будь-яку ідею. Нам необхідне примирення, яке не означає стирання усіх розбіжностей у думках і поглядах на життя, але вчить визнавати багатомірність оточуючого світу.

**Сергій Калущкий,
аспірант кафедри всесвітньої історії**

Через особливості геополітичного розташування – на кордоні Західної та Східної цивілізацій – із втратою держави українські землі відійшли до сусідніх Польщі, Литви, Росії, Туреччини. Тому будь-які державотворчі змагання нашого народу передбачали об'єднання українських земель в єдиній соборній Україні.

Гадаю, що справжня, а не декларативна, чи просто зовнішня, соборність можлива лише тоді, коли буде досягнуто наступного:

- 1) єдності всіх етнічних територій в складі Української держави *;
- 2) усвідомлення кожним українцем/українкою того, якого «роду-племіні» вони є (не малоросами чи хохлами, і навіть не подолянами, галичанами, слобожанцями, русинами і т. п.), а в першу чергу українцями. Щодо «малих батьківщин» – це для письменників і поетів. І будь-які демагогічні спекуляції політиків, журналістів, громадських діячів цими поняттями, повинні жорстко присікатися. А представникам інших етносів слід поставити **вимогу** (не прохання, пропозицію чи заклик) поважати мову, традиції, звичаї корінного українського народу. В іншому разі вони мають бути депортовані з України;
- 3) поваги **кожного** громадянина, не залежно від етнічної приналежності, до Української держави – її устрою, законів, символів, пам'ятних дат і т. д.. Потрібно через засоби масової інформації, книги, художні фільми поширювати українську національну ідею. Будь-які ідеології сусідніх держав (доктрина «Русского мира», чи якоїсь там окремішності карпатських русинів) не повинні навіть згадуватися;
- 4) єдності політичної еліти (інше питання, що цієї суспільної групи в нас поки що немає). Різні політичні партії, в рамках програми стратегії державного розвитку, якої в нас теж немає, можуть лише дискутувати стосовно її поліпшення і шляхів реалізації. Ситуація, яка склалася сьогодні в Україні, коли одні політичні сили відстоюють національні інтереси, а представники інших вислуговуються перед лідерами сусідніх держав є аномальною і ганебною;
- 5) довіри громадян до влади. Без неї неможливо провести ряд нагальних реформ (справжніх, а не псевдо-, як зараз) в економіці,

---

* На жаль, говорячи про соборність України, ми дуже часто обмежуємося лише цією її складовою.

армії, освіті, політичній системі. Однак довіра пересічного громадянина до влади більше залежить від дій останньої.

Для досягнення вище названих критеріїв соборності необхідно зробити наступне:

- провести адміністративно-територіальну реформу;
- націоналізувати теле- і радіопростір;
- звільнити від оподаткування українських книговидавців, але лише в тому разі, якщо вони друкують літературу українською мовою;
- встановити відсоток україномовних теле- і радіопередач не менше 90;
- встановити обов'язковий 70-відсотковий мінімум звучання на радіо і телебаченні україномовної музики; притому різні музичні стилі та напрямки мають звучати в однаковій мірі; законодавчо заборонити прослуховування в громадських місцях музичної продукції із яскраво вираженою кримінальною тематикою (шансон);
- налагодити виробництво українських художніх та документальних фільмів;
- зменшити кількість розважальних передач і збільшити науково-пізнавальних, інтелектуальних, спортивних;
- встановити за норму матеріальну відповідальність державних посадовців за невиконання передвиборних обіцянок.

Понятійний покажчик

Директорія – тимчасовий революційний орган, створений у ніч з 13 на 14 листопада 1918 на засіданні Українського Національного Союзу для керівництва повстанням проти гетьмана П. Скоропадського. Після перемоги – верховний державний орган УНР. Сформована у складі п'яти членів – представників різних політичних напрямів. Зокрема, від українських есдеків були В. Винниченко (голова Д.), С. Петлюра, А. Макаренко; від українських есерів - Ф. Швець; від соціалістів-самостійників – П. Андрієвський.

14 листопада гетьман оголосив про формування свого кабінету, який цілком складався з російських монархістів, і проголосив акт федерації, яким зобов'язався об'єднати Україну з майбутньою не більшовицькою російською державою. 15 листопада Д. у своєму зверненні до українського народу закликала до повстання проти гетьмана, оголосивши його уряд недійсним. Аналогічну відозву видав і С. Петлюра, який став на чолі війська Д. Невдовзі сили повстанців зросли до 40 тис. На бік Д. перейшли й дивізії восьми корпусів, що формувалися за наказом гетьмана. Повстання змусило гетьмана зріктися влади, яка перейшла до Д.

Склад Д. та місце її перебування мінялися залежно від воєнної обстановки (Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський та ін.) 10 лютого 1919 подав у відставку В. Винниченко (його замінив С. Петлюра), а пізніше П. Андрієвський. У листопаді 1919 були виряджені за кордон А. Макаренко і Ф. Швець. Через те, що останні не повернулися в Україну, Д. припинила існування як колективний орган. Згідно з Законом про Тимчасове Верховне управління та порядок законодавства в УНР від 12 листопада 1920 С. Петлюра став одноосібним носієм верховної влади в державі.

Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР) – українська держава, створена на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорщини. Офіційно проголошена 13 листопада 1918 у складі Галичини, Буковини й Закарпаття. У двох останніх регіонах українська влада проіснувала дуже короткий час. Вищим органом влади ЗУНР була Українська Націонгальна Рада. Виконавча влада належала Державному Секретаріатові. В січні 1919 названа Рада обрала Президента ЗУНР – Є. Петрушевича. Збройні сили держави складала Українська галицька армія (УГА). Місцем перебування уряду був спочатку Львів, а після його окупації польськими військами – Станіславів (нині Івано-Франківськ).

ЗУНР виступила ініціатором злуки українських земель, після проголошення якої (22 січня 1919) увійшла до складу єдиної держави під назвою «Західна область Української Народної Республіки» (ЗОУНР). Є. Петрушевич формально отримав членство в Директорії УНР, але через розбіжності у поглядах з іншими її членами участі в її роботі не брав, а в вересні 1919 офіційно вийшов з неї. Злука залишилась формальним актом і практично не була втілена.

У зв'язку з польською окупацією майже всієї території ЗУНР у червні 1919 Є. Петрушевич був наділений повноваженнями диктатора. УГА перейшла на територію Наддніпрянської України і брала участь у бойових діях разом із військом Директорії. Після поразки визвольних змагань українського народу, яка призвела до фактичної окупації західноукраїнських земель Польщею, у Відні 15 листопада 1919 був заснований Закордонний центр ЗУНР. Із поширенням польської юрисдикції на територію Галичини ЗУНР припинила своє існування.

Злука українських земель – акт проголошення об'єднання Наддніпрянської Великої України і Західноукраїнської Народної Республіки (Галичини, Буковини та Угорської Русі) в єдину незалежну Українську Народну Республіку. Відбулася 22 січня 1919 в Києві на Софійському майдані. Акту злуки передували «передвступний» договір між УНР і ЗУНР від 1 грудня 1918 та ухвала про об'єднання, прийнята 3 січня 1919 Українською Національною Радою в Станіславі. Директорія з приводу цієї події видала універсал, яким оповістила про утворення єдиної незалежної Української Народної Республіки. Всі ці рішення були одностайно схвалені 23 січня 1919 Трудовим конгресом України. Після проголошення злуки назву ЗУНР було змінено на «Західна область Української Народної Республіки», якій забезпечувалася територіальна автономія. Передбачалося скликання Установчих Зборів, які мали утворити єдину державу. Однак у ситуації іноземного вторгнення і суперечностей між лідерами обох держав акт на практиці залишився нереалізованим.

Соборна Україна – ідея об'єднання в одне державне утворення всіх етнічно-історичних українських земель. Постала водночас із християнством і час від часу набувала актуальності в релігійній чи світській формі, особливо в періоди феодальної роздробленості, чужоземного панування, церковного розколу. В різних тлумаченнях поставала в часи Хмельниччини, ліквідації козацької держави, в концепціях діячів «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського товариства. Вагомий внесок у розвиток ідеї соборності зробили М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, діячі українських партій початку ХХ ст., ОУН. Визвольні змагання українського народу не привели до створення соборної держави. Реалізація ідеї на практиці відбувалась у формі імперіалістичних надбань російського царизму, а потім сталінізму. Зі здобуттям незалежності ідея С. У. виступає як альтернатива регіональному сепаратизмові.

Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. К: Либідь., – 1997. – 464 с.

Для нотаток

Для нотаток

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Історичний факультет

Кам'янець-Подільська міська організація політичної партії
«НАША УКРАЇНА»

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

**Соборність України: історичний досвід,
проблеми і перспективи**

Матеріали круглого столу

Комп'ютерно-інформаційна лабораторія
Історичного факультету Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300